

Wil's opvattingen over opbouwwerk samengevat

Harry Broekman & Koos Vos

Inleiding

41

PAR.1 Hij gunde kansarme, achtergestelde mensen een beter leven, en iedereen een heilzamer samenleving. Dat betekende voor hem vooral een respectvollere bejegening door instituties.

- 1.1. Nuancering kansarmen
- 1.2. Verduidelijking beter leven (geen consumentisme)
- 1.3. Respectvolle bejegening: aandacht voor autonomie
- 1.4. Een heilzame samenleving die maakbaar is

PAR.2 Achterstelling was voor hem minder een onderwerp van economische geschiedenis als wel een kwestie van actuele omgangspatronen van instituties. Niet aflatend houdt hij deze verantwoordelijk voor het klein houden van de gewone man of vrouw.

- 2.1. Contrastconcepten
- 2.2. Hij wil ruimte scheppen om die beklemming te doorbreken
- 2.3. Opbouwwerk als manier om verafhankelijkkingstendensen te doorbreken
- 2.4. Agogisering als valkuil en te bestrijden fout voor opbouwwerkers
- 2.5. Schaalsoorbreking als strategisch concept

PAR.3 Opbouwwerk was voor Wil een passend vehikel om betrokkenen (achtergestelden en instanties) te assisteren bij het realiseren van een betere samenleving.

- 3.1. Problemen en posities om ze aan te pakken
- 3.2. Non sectorale ondersteuning
- 3.3. Process oriented, issue indifferent
- 3.4. De buurt
- 3.5. Weven aan samenleven

3.6. Ondersteuning bieden én werken aan de sociale infrastructuur

Samenvatting

Kaders

Trouw aan de traditie

Cliëntsituatie en cliëntsysteem

Het ontwerpen van bestaande wijken

Inleiding:

Deze landelijke context trof Wil van de Leur aan toen hij na de sociale academie in Eindhoven aantrad als opbouwwerker in Leeuwarden, rond 1968: Een door ontzuiling en anti-autoritaire tijdgeest, discutabel geworden tweeslachtig opbouwwerkbestel. Enerzijds veel eenmansposten en buurtwerk door werkers die dicht bij het gewone volk stonden. Anderzijds het ‘stropdassenopbouwwerk’: eindelijk vergaderen over nieuwe voorzieningen en over interconfessioneel samenwerken van instellingen. In beide gevallen vanaf begin jaren zeventig, 100% rijksge-subsidieerd.

Dit opbouwwerk en dat bestel waren in de rui en Van de Leur hielp bij het kwijt raken van de oude huid. Dit vooral door een radicale, effectieve praktijk van stadsvernieuwing neer te zetten. Hij publiceerde veelvuldig en werkte mee aan nieuwe organisatiekaders zoals: De Werkplaats Opbouwwerk Noord Nederland en het Fries WAO Beraad. Beide organisaties met een landelijke impact als gaat om vernieuwing. Wil heeft die 10 jaar in Leeuwarden een leidende rol gespeeld in de verjonging, radicalisering van het opbouwwerk. Hij reikte opbouwwerkers concepten, leer-ervaringen en perspectieven aan.

Ook in de decennia daarna bouwde hij gestaag aan vakkennis voor een aanstormende generatie maatschappij- kritische opbouwwerkers. Hij liet in werk en publicaties ook zien dat pleitbezorging en planning op straat én in officiële vergaderruimtes, elkaar aanvulden. Zijn geheel aan begrippen vormt in essentie een slank en elegant pakket, zijn denken steekt hecht in elkaar en is verankerd in de traditie. Zijn thema’s bleef hij tientallen jaren trouw. De regeringscampagne Sociale Vernieuwing van begin jaren ’90, sprak hem aan. Het lijkt erop dat hij hoopte dat met en door die campagne er een paradigmatische sprong mogelijk zou worden. Dat er i.p.v. strijd, voortaan partnership zou kunnen zijn met de tot dan toe door hem verketterde instituties. Zie (104) en het voor het echec: (132).

In dit hoofdstuk wordt in drie paragrafen het denken van Wil van de Leur over opbouwwerk behandeld. Paragraaf 1 pakt zijn mensbeeld bij de kop, paragraaf 2 zijn maatschappijbeeld; paragraaf 3 zoomt dan in op het methodisch opbouwwerk zoals hij dat nuttig en nodig en ipso facto ook mogelijk achtte. Het geheel wordt afgesloten met een samenvatting.

Bij het citeren en verwijzen hanteren we in dit hoofdstuk de volgende usances. a) Lange citaten springen op de bladspiegel in , waarbij begin en eind van zo’n tekstblokje dubbele aanhalingstekens krijgt (“....”) b)

Kortere citaten – het betreft soms ook een enkele term- worden opgenomen in een lopende zin en krijgen enkele aanhalingstekens (‘...’). Tenslotte c) wordt af en toe een wat langere tekst door de auteurs H.B. & K.V. geparafraseerd. In dat geval wordt wel ingesprongen op de bladspiegel, maar ontbreken de aanhalingstekens.

Een getal tussen haakjes (00) verwijst naar het nummer van de desbetreffende publicatie in de literatuurlijst.

1 Hij gunde kansarme, achtergestelde mensen een beter leven, een ieder een heilzamer samenleving. Dat betekende voor hem vooral een respectvollere bejegening door instituties.

1.1 Nuancering kansarmen

Voor grote groepen mensen, is de samenleving verkeerd ingericht. Dat was zijn vertrekpunt. Die groepen, dat konden huurders zijn die door een woningcorporatie als object werden behandeld; bewoners in een achterstandswijk die door instanties met de nek werden aangekeken of WAO-ers die moeite hadden hun rechten te verkrijgen. Maar het waren niet slechts de klassieke achterstandsgroepen waar hij op focuste. Het gaat om mensen 'die buitenspel dreigen gezet te worden door technocratieën en bureaucratieën'. (20) Groepen die middelen, vaardigheden, steun missen om een probleem op te lossen. (21). Zo maakt hij zich bijvoorbeeld hard voor laaggeschoolde mensen die werk en vrijwilligerswerk overdag willen combineren; (project Werk en Welzijn) vrouwen die een eigen ontmoetings- en ontwikkelingscentrum willen runnen (steun aan Moedercentra); alsook burgers - niet zelden uit de middenklasse - die een voorziening in coöperatief verband willen stichten (project Weven aan Samenleven). Voor die in het geweer komende mensen, gebruikte hij ook wel de verzamelterm 'strevende groepen', een term ontleend aan Voogd, Oosten & Van Hoey (1977).

45

1.2 Het betere leven

Dat betere leven heeft hij nooit expliciet omschreven, utopisme was hem vreemd. Wel schemeren een aantal elementen ervan in zijn stukken door.

Het goede leven was voor hem een actief, werkzaam leven. Welzijn was een werkwoord voor hem, te bereiken door eerst bondgenoten te vinden. Om zich dan, vervolgens te organiseren om tegenspel te bieden. Maar ook om gezamenlijk verantwoordelijkheid te nemen voor een eigen voorziening.

Hij verzette zich tegen consumentisme: Instanties neigden in zijn ogen, rol en betekenis van de mensen die met of in de problemen leven, te miskennen. Zij reduceren die rol 'tot die van consument, klant en voor te lichten of te instrueren roldrager'(90). Dit buitenspel zetten kan leiden tot 'afzien in wrok', dat is bewuste non-participatie (37).

Bij de komst van Sociale Vernieuwing schreef hij :

...”participatie-appèls moeten verder gaan dan een beroep op partiële consumentenrollen, anders kan een beleidsprogramma, project of campagne niet sociaal vernieuwend zijn.” (96)

Ook gispte hij instellingen die de sociale infrastructuur propageren als een soort ‘pijpijnsysteem met voldoende aftappunten voor de consument’. (129) Dit werkt vervreemdend, zo was zijn oordeel. Veelvuldig kon men dan ook zijn pleidooi horen voor respectvolle bejegening, dus aandacht voor ’s mensen streven naar autonomie en voor hun vermogen om georganiseerd tot een oplossing komen.

1.3 Respectvolle bejegening: aandacht voor autonomie

In 1993 zei hij bijvoorbeeld:

“Op steeds meer leefgebieden verliezen burgers hun autonomie, vanwege dubieuze, onnodig ingewikkelde regelgeving. Een grondig proces van samenlevingsopbouw is noodzakelijk om mensen zover te krijgen dat ze beseffen dat de staat geen regels op kan stellen, op maat toegesneden voor iedere burger in iedere denkbare omstandigheid. Burgers moeten de ruimte krijgen zelf keuzes te maken, teneinde zelf in staat te zijn de eigen prioriteiten in het leven te bepalen. Dit kan alleen indien de overheid zich terugtrekt uit een aantal zeer persoonlijk bepaalde levenssferen van mensen. Mensen moeten meer zaken zelf regelen, via zelfgevormde ‘collectiviteiten’. Het komt in feite neer op een proces van ‘herdemocratisering’.”(101, p.3)

Al eerder, in 1980 had hij het volgende visioen over kleinschalige initiatieven in zelfbeheer: stadsvernieuwingscorporaties, bedrijfsjes, zelfhulpgroepen en dienstbetoon.

”Verwacht mag worden dat, gegeven de druk van bovenaf en de pressie van onderop, het maatschappelijk midden van de institutionele wereld meer en meer bereid zal zijn tot coalitievorming. De **autonomie** en zelfwerkzaamheid van groepen en informele banden zullen toenemen, terwijl tegelijkertijd de inhoud van het werk van instituties zal veranderen. Er zal, op den duur, niet langer sprake zijn van eenzijdige afhankelijkheid van instituties, maar deze zullen om te kunnen (blijven) functioneren op hun beurt afhankelijk zijn van mensen(groepen).” (33)

Schrijvend over budgetvoorlichting aan hen die schulden hebben gemaakt zag hij kansen voor autonomie :

“Belangrijk is dan ook vooral of individuen, groepen en organisaties zélf actieve sturing kunnen geven aan educatieve en voorlichtingsprocessen. Belangrijk [in de opzet van het voorlichtingsprogramma] is ook er zorg voor te dragen dat andere dimensies (zoals de politieke) niet uit het vizier verdwijnen, zodat gerechtvaardigde appèls gedeponereerd kunnen worden waar ze thuishoren, en kansen op honorering van eigen initiatieven gegrepen kunnen worden.” (72)

Autonomie mag met recht het alpha en omega van zijn denken genoemd worden, immers :

In zijn *eerste* bijdrage in het door hem gestichte vakblad, MO/Medelingen Opbouwwerk , toonde hij zich vertoerd op Hans Achterhuis als deze in zijn beststeller De Markt van Welzijn en Geluk, het welzijnswerk, incl. het opbouwwerk aanvalt. (42). Evenwel, één notie van Achterhuis: het behouden, herstellen en uitbouwen van de autonomie van de mens zinde Wil wél. In (35) sprak hij goedkeurend over Achterhuis’ constatering dat ‘terug naar de mensen zelf’ de weg moet zijn om vervreemdende praktijken van (welzijn en gezondheids-) instituties te doorbreken.

In zijn *laatste* bijdrage in no. 209 van het vakblad MO/Samenlevingsopbouw behandelde hij ook autonomie. In die bijdrage besprak Wil de verschillen tussen actieve burgers en vrijwilligers. Hoewel beiden zich onbetaald en vrijwillig inzetten, bleef het van belang dat opbouwwerkers het onderscheid maken. Kort samengevat:

Vrijwilligers dragen dienstbaar bij aan een bestaande organisatie en voegen zich naar de productiviteitsnormen ervan. De actieve burger heeft maatschappelijke streefdoelen, waarbij andere, nieuwe vormen van maatschappelijke organisatie en productie of zeggenschapsverhoudingen voorop staan.

De opbouwwerker heeft met beide vrijwillige varianttypen te maken en soms vloeien ze fasegewijs in elkaar over. (141)

1.4 Een heilzamer samenleving die maakbaar is

Een andere kwestie, zo stelde hij voorts in zijn laatste bijdrage aan MO/Samenlevingsopbouw, is dat vrijwilligers maar ook ‘strevende groepen burgers’ die support krijgen van een professionele instelling, onderhevig zijn aan Arbo-wetgeving. Door die - verhoudingsgewijs overdreven zware - regelgeving dwingend op te leggen, werd, naar de mening van Van de Leur, het grondrecht op vereniging en vergadering aangetast. (141)

Een voorbeeld van die te ver doorgevoerde regelgeving is te vinden in de kinderopvang. Het enorme pakket eisen aan pand, materiaal en handwijzen maakt de facto peuterspeelzalen op vrijwillige of coöperatieve basis onmogelijk. Dit is maar één van de momenten dat de maatschappelijke ordening verkeerd uitpakt in zijn ogen. Bij Wil overheerst het beeld van een gebroken of zich verkeerd zettende wereld. Hij spreekt over mismatch (138); afwentelings-(67) en uitsluitingsprocessen (82) ; over marginalisering (117) fragmentatie en ontworteling (96) en sociale ontwrichtingsverschijnselen (111).

Hij ziet - door verschuivende krachtenvelden - breukvlakken ontstaan:

48

in de *productieverhoudingen*, er in resulterend dat de mens steeds meer een overbodige factor wordt in de voortbrenging van goederen en diensten. (37)

Maar ook krachtige veranderingen in technologie en culturele verhoudingen. Dit geeft scheefgroei doordat enerzijds *arbeid en gezin als sturingsbeginselen* minder relevant worden. Anderzijds we arbeid en gezin nog wel als oriënteringskaders voor handelen beschouwen. (37).

Breukvlakken in de *wijken*, zich openbarend daar waar taken en functies uit woonwijken zijn weggegaan / en dan weer terug gebracht worden, terecht leidend tot weerstand van bewoner. (108, 110)

De *terugtrekkende overheid* trekt deels –zie Arbo wetgeving – een vacuüm. (134)

Tomeloze *schaalvergrotingsprocessen* in vele sectoren hebben geleid tot grote afstanden, anonieme ruimten en verbroken verbindingen.(134)

Sociale actie, voor bijvoorbeeld de kwaliteit van de woonomgeving, is dan ook méér dan op materieel gebied zich verbeteren, het is een vorm van **terugveroveren van zingeving**. (37) Werkgelegenheidsperspectieven van onderop steunen vanuit het welzijnswerk is dus meer dan een inkomensinitiatief nemen, het herstelt maatschappelijke waardigheid en biedt de betrokken burgers een sociaal-economische (onderhandelings-) positie (108, 110). Horizontale initiatieven hebben een vitale maakkracht die door beleidstrajecten nimmer geëvenaard kunnen worden. (121).

Impuls van Sociale Vernieuwing: De Sociale Vernieuwing bood voor Wil een impuls om taak en mogelijkheden van het opbouwwerk opnieuw te benoemen. Hij koos een term die je weinig bij hem leest: subjectivering.

“ Subjectivering als essentie van sociale vernieuwing is in hoge

mate het opnieuw beantwoorden van de vraag of tal van diensten en produkties op het juiste niveau en in het juiste verband tot stand komen en behartigd worden. Is er niet teveel gemonopoliseerd, weggezogen uit meer primaire samenlevingsverbanden? Zo ver weg dat voor de subjecten - de burgers - de aanhechtings-, c.q. sociale produktiviteitskansen te gering geworden zijn ?

Subjectivering als essentie van sociale vernieuwing is dan ook in geen enkel opzicht een vorm van psychologisering of agogisering, maar het teweegbrengen van een grotere transparantie tussen de 'leefwereld' en de 'systeemwereld'." (96)

Het is dan ook een belangrijke functie van het opbouwwerk om in dit 'over-georganiseerde en uitverkavelde' Nederland 'horizontale vitaliteit' en 'eigen organiseer-vermogen' te bevorderen. (119) Vandaar ook dat Wil zijn leven lang vast hield aan het idee van een maakbare samenleving, hij verzet zich heftig tegen hen die dat idee van **maakbaarheid** willen afschaffen. Bijvoorbeeld in (98).

In dat artikel constateert hij dat politici het volk verwijten maken (het ging concreet om de CDA-er Brinkman die een hoop arbeidsongeschikten aanstellers vond). Wil stelt dan:

“Waarom het volk de stembus en de politiek toenemend mijdt als de pest, is duidelijk. Maar waarom zijn de politici aan het schelden geslagen? Denkelijk uit onmacht. Deels heeft de politiek dat aan zichzelf te wijten: wanneer je zelf vaststelt dat de winkel “niet maakbaar” is, kun je nog alleen maar op de winkel passen. En dat belemmert enorm wanneer je desalniettemin de centrale maatschappelijke vraagstukken wilt aanpakken”. (98, blz. 114)

Een ander moment: De 'maakbaarheidsopdracht van het opbouwwerk' is volgens Wil: 'the re-invention of good community'. In dat artikel treft men ook een cri de coeur van hem aan:

“Waar heb je in vredesnaam nog politici voor nodig wanneer de samenleving niet maakbaar is ?” (113)

We kunnen constateren dat maakbaarheid bij Wil geen topdown aangelegenheid was maar juist een met beleid en beheerst faciliteren van de samenleving, waar de mensen zelf richting aan een (politiek) bepaald doel. Hij achtte het goed samenwerken van burgers en hun gekozen politici, of van probleemgetroffenen en behandelende ambtenaren, dus wel degelijk realiseerbaar en in die zin kan hij als een optimist en zeker geen cynicus worden beschouwd.

2 Achtergesteld zijn was voor hem minder een onderwerp van economische geschiedenis als wel een kwestie van actuele omgangspatronen van instituties. Niet aflatend hield hij deze verantwoordelijk voor het klein houden van de gewone man of vrouw.

2.1. Contrastconcepten

Wil dacht vooral in tegenstellingen, hanteerde contrasterende begrippenparen. Hieronder voorbeelden, varianten en uitwerkingen van die contrast-conceptualisering. Hij sprak over:

Inhoudssystemen en	Betrekkingssystemen c.q. samenlevingsverbanden; (18; 20)
Instituties, formele organisaties vs	primaire samenlevingsverbanden: gezin, buurt, bewonersorganisatie (37; 114)
Servicistische organisatie vs	de nulde lijn (76)
Van bovenaf vs	van onderop / op de begane grond (13; 33; 119)
Verticale, hiërarchische verhouding vs	Horizontale gelijkwaardige verhouding (6;123;128)
Verkokering vs	samenhang (met als toegevoegde waarde van de werker: samenhangen aanbrengen, grenzen doorbreken (16; 20; 21; 33; 37; 66; 67)
Tokogerichtheid vs	integrale beleidsvorming en oplossingsgerichte samenwerking (96)
Prioriteit geven aan collegiale interactieproblemen vs	Prioriteit voor door bewoners zelf geformuleerde zaken (39)
Verknippen van leefbaarheidsproblemen door instanties vs	greep krijgen op leefcondities door burgers (39)
Afhankelijkheid van instituties vs	autonomie van (groepen) burgers (33; 101)
'Remodelling of the official Pipelines-world' vs	schraging en facilitering van horizontale eigen initiatieven (125)
Ordenen naar institutionele behoeften i.p.v.	faciliteren van primaire leefverbanden (33; 37)
Facelifting, voorzieningen droppen, compensatoire maatregelen treffen vs	(opbouw-)processen stimuleren (111)

Eén keer nuanceert hij zijn positie en spreekt over het vermijden terecht te komen in een valkuil van 'de deels valse polariteit tussen "volk" en instanties'. (104) Maar vele malen meer is hij negatief over instituties. Hij ergert zich aan het eenzijdig en autonoom oordelen door macro-instituties (123) ; de hang en drang naar bedrijfskolomvorming (129) en procedurestelsels (98) van grootschalige, fabrieksmatig opererende instanties (123); van competentiebouwsels die aan tokovorming doen (96) in een bureaucratisch, technocratisch bestel, waar aan intersectorale samenspanning gedaan wordt met een doel- middel verwisseling (96). In (123) noemt hij dit ziekelijk ('Dutch institutional disease').

2.2. Hij wil Ruimte scheppen om die beklemming te doorbreken

Hij pleit voor ontwikkelingsruimte om met creatieve organisatie nieuw combinaties mogelijk te maken, dat beschouwt hij als een vorm van herdemocratisering (101). Met daarbij: 'mislukkingsruimte' om te leren met vallen en opstaan (124). Of ook: nieuwe ruimte trekken waar alles in dit land vastgeschroefd lijkt te zitten, ruimte voor invloed van bewoners. (98 ;106). Heel specifiek wil hij indringers terugdringen uit de leefruimte die de wijk voor bewoners vormt. Hij signaleert het **binnendringen in de wijk** van instituten die er niet opereren om de dagelijkse leefwereld van de bewoners te verbeteren. Neen, die deze ruimte binnendringen om hun organisatiebelang eerst en vooral te dienen.

51

Hij noemt in verschillende artikelen bij name de rechtspraak, de psychiatrie, de woningbouwcorporatie, diensten van de gemeente. Maar ook het opbouwwerk zelf:

“ Het opbouwwerk bevindt zich ... wat dit betreft op een hellend vlak: terwijl de opbouwwerker bij uitstek een 'spacemaker' en 'sociaal makelaar' is en moet zijn, verschijnt hij toenemend ook als een 'space-invader', als hulpje in de huishouding bij tal van de sectorale instanties en instituties die (positioneel onthand) wat moeten in de leefwereld....

De vakgenoten moeten wat dat betreft nadrukkelijk bij zichzelf te rade gaan....De opbouwwerker is in die zin advocaat van het leefwereld-perspectief. Daarin zit zijn kern en kracht: en die positie en inzet is veel vitaler dan in de afgelopen decennia waargemaakt mocht en kon worden. “(114)

Dus bepleit hij aandacht voor het 'space maken' door de opbouwwerker, dat inhoudt het ruimte maken en houden voor initiatieven van-onder-op.

2.3. Opbouwwerk als een manier om zelfredzaamheid te bevorderen

Opbouwwerk is niet meer en niet minder dan een 'matig, maar verantwoord middel voor bewoners om tegenwicht te bieden aan een sterk gebureaucratiseerd en technokratisch bestel.' (20) Het opbouwwerk zal voornamelijk energie moeten stoppen in het samen met mensen ontwikkelen van oplossingen die minder afhankelijk maken. (37)

Of ook: Opbouwwerk staat mensen bij in het (terug)veroveren van competentie en zeggenschap in samenlevingszaken(21). Het is overigens geen willoos instrument van bewonersorganisaties (13); het gaat om 't verbeteren van zeggenschap, positie en verhoudingen (96 en 98), te bereiken

door een goed gedoseerde mix van directief en non-directief werken, waarbij de methodische kernopgave is om van groep naar organisatie te komen met de betrokken burgers (19). In 1997 herhaalde hij nog eens dat ‘tegen gaan van ver-afhankelijkking’ onderdeel is van de basisopdracht voor het opbouwwerk (117).

Hij schuift in dit verband de kleine coöperatie naar voren als instrument om minder afhankelijk te worden:

“ Ik wil wel een instrument voorstellen dat bewoners- en burgerinitiatieven minder afhankelijk maakt van instanties en instellingen, ook dus van welzijnsinstellingen. Dat is de ouderwetse coöperatie. Ik denk dat in buurt en wijk, maar ook in andere verbanden de ‘kleine coöperatie’ een belangrijk activerings- en beschermingsmechanisme kan vormen voor bewonersinitiatieven. Het is een eenvoudige organisatievorm die bovendien ook zekere juridische identiteit biedt: en daardoor in behoorlijk wat aangelegenheden een eigenstandig ‘partnership’ kan waarborgen in plaats van een rechtsonzekere- verlengstuk-positie van een welzijns- of overheids-project.” (117)

2.4. Agogisering als een te vermijden valkuil en te bestrijden fout voor opbouwwerkers

Agogisering, wat is het en waarom wijst hij ’t zo af? Een scherp omrande definitie biedt hij niet, maar de volgende omschrijvingen geven een indruk:

Elk [...] beleidssysteem stuurt zijn SRV- man op pad en tegelijkertijd moet Jan Modaal naar de studeerkamer om permanent educatief te worden bijgespijkerd. Democratisering en opheffing van achterstanden kunnen niet worden gerealiseerd door eenzijdige emancipatie van achterliggende groepen, maar bestaan evenzeer uit een emancipatie van de organisatie wereld. (20)

Hij noemde als voorbeelden: GezondheidsVoorlichting & Opvoedingsfunctionarissen in dienst van de GGD; preventiefunctionarissen in de GGZ; andragogen en participatie medewerkers bij gemeenten en corporaties; onderwijsopbouwwerkers bij schoolbegeleidingsdiensten. Zij besteden geen aandacht aan het betrekkingaspect, immers in hun gedachtegang is het beleid goed, het hoeft alleen nog maar te worden verkocht. Er bestaat, zo stelde Wil met andere woorden, geen evenwichtige samenhang meer tussen het inhouds- en het betrekkingaspect. (20)

Hij zag een gevaar van overmatige nadruk op educatie in het opbouw-

werk. Die nadruk kon leiden tot alleen maar praten over belangen en rechten in plaats van zich actief inzetten voor. Hij verzette zich tegen zulke 'agogisering' van maatschappelijke problemen. (35) Hiermee wilde hij niet beweren, dat er geen educatieve opbouwwerk projecten zouden mogen zijn waarin leerdoelen centraal staan, maar wel, dat bij de aanpak van concrete, materiële doelen die bewonersgroepen zich stellen, een 'agogisering' van maatschappelijke problemen voorbijgaat aan een ondersteuningsvraag van de mensen. (37) Later constateerde hij dat als gevolg van de economische recessie, maar ook door (het hekelen van) de 'overmatige agogisering' van veel welzijnswerk, de 'zachte sector' onder gedurige kritiek kwam te staan.(67)

Samengevat: Agogisering in het denken van Wil, slaat zowel op de diagnose als de aanpak van maatschappelijke problemen. Qua diagnose betreft het materiële vraagstukken in het leven van alledag verkeerd benoemen. Qua aanpak impliceert het een pappen- en-nathouden-behandeling waarmee de mensen hun mogelijkheden tot oplossing verliezen. Agogisering benadrukt ook het zich- individueel- aanpassen- en- ermee- leren- omgaan , i.p.v. zich organiseren en zo gezamenlijk verzet bieden c.q. met z'n allen een beter alternatief uit de grond stampen.

53

Gegeven opleidingsachtergrond en heersende trends, waren volgens hem opbouwwerk(st)ers gevoelig voor de verleiding maatschappelijke vraagstukken te reduceren tot een agogische dimensie.(39) In het woord vooraf aan de herdruk van een artikel uit 1976, stelt hij dan ook nog eens nadrukkelijk en hard:

“Er is immers nauwelijks een principieel verschil tussen het open trekken van weer een blik agogen of een blik verbalisanten. Beide kenmerken zich immers door hetzelfde, te weten het vanuit de optiek en competentie van quasi –autonome systemen geïsoleerde deelvraagstukken aanpakken. En daarbij, - als consequentie- rol en betekenis van de mensen die met of in de problemen leven, reduceren tot die van consument, klant en voor te lichten of te instrueren roldrager”. (90) Herdruk van (18)

2.5. Schaaldoorbreking als strategisch concept

Hij verwerpt hartstochtelijk zo'n aanpak, dat moge duidelijk zijn.

Hetzelfde gold voor het opknippen en terugdringen in hokjes van het opbouwwerk.

Toen Wil begon als opbouwwerker, werden taken en verantwoordelijkheden (en salariering !) van opbouwwerkers gedifferentieerd naar de grootte van het gebied waarvoor ze aangesteld waren. Buurt, wijk, stad, regio, provincie, land: elke opbouwwerker zijn eigen plek, niveau en ver-

gaderzalen waar hij in mocht komen. Wil bestreed die verkaveling, immers, zo stelde hij: problemen gaan dwars door die lagen heen, een opbouwwerker moet op elk niveau kunnen werken. Zijn kritiek op het toen vigerende lagenmodel mondde uit in een opvatting over de positie van het opbouwwerk.- We vatten zijn redenering hieronder samen:

A) Bijna alle samenlevingsproblemen hebben een ‘micro-meso-macro’-karakter. B) Het ‘meso-niveau’ is eigenlijk geen niveau, maar een spanningsveld waar ‘institutionele kaders’(macro) en niet-institutionele kaders (micro) elkaar ontmoeten. C) In dit lagenmodel ligt het zwaartepunt automatisch bij macro; D) Op die manier wordt het opbouwwerk beheerd door het niveau, dat krachtens zijn institutionele niveau, weinig tot verandering is geneigd. E) Werkend vanuit macro zal er een tendens zijn ook micro te institutionaliseren, terwijl het eigen karakter van micro juist non institutioneel is. Zij vervullen een weinig benijdenswaardige stootkussenfunctie tussen de buurtbevolking en B&W. Het opbouwwerk kan niets bereiken tenzij het problemen kan diagnosticeren en operationeel maken in alle dimensies. Niveaus zijn niet langer de basis voor infrastructuur van ‘t opbouwwerk. (9, zie ook 6 en 8).

Hij won dit pleidooi, ‘t lagenmodel werd in de praktijk verlaten, werd de facto niet meer de norm. Al weten we niet in hoeverre dit ‘lagenmodel’ omviel juist door zijn duwen en trekken. En terugblikkend over een langere periode: weliswaar won hij in de jaren ’70 het pleit om een opgeslotenheid van het opbouwwerk in lagen te doorbreken. Echter, op den duur, in de jaren ’90 stuitte hij op een even hinderlijke handicap. Opbouwwerkinstellingen bevochten nauwelijks ‘vrije handelingsruimte’ maar legden zich neer bij een opnieuw opgesloten raken. Dit keer binnen de inbedding van het beleid dat de lokale overheid stelt.

Hieronder in paragraaf 3 wordt aangegeven op welke grondslagen Wil van de Leur het opbouwwerk wél wilde funderen.

3 Opbouwwerk was voor Wil een passend vehikel om betrokkenen (achtergestelden en instanties) te assisteren bij het realiseren van een betere samenleving.

3.1. Problemen en posities om ze aan te pakken

Een algemene kritiek in de periode toen Wil aantrad, luidde dat het onduidelijk was waar het opbouwwerk mee bezig was, hoe de werkers het deden en wat hun resultaten mochten zijn. In die Leeuwarder periode sprak Wil hierover regelmatig met een kring van beroepsgenoten in de drie Noordelijke provincies. Dit mondde o.m. uit in de publicatie van A. Besteman over de Probleem-project methode, een notie van opbouwwerk waar het aanpakken van een concreet, door bewoners ervaren leefbaarheidsprobleem, de kern van vormt. (Bij welke methode overigens, Wil van de Leur enige kanttekeningen maakte. (19))

55

Het begrip ‘probleem’ bleef hem vergezellen als hij in de loop der jaren reflecteerde over de aanpak van het opbouwwerk, maar trad daarbij niet zo sterk op de voorgrond als in de periode vóór 1982. Hieronder volgen voorbeelden van wijzen waarop hij omging met het begrip probleem:

Probleemgericht werken; probleemvaststelling; probleempresentatie (19)

Probleemveld(20); probleemgestalt (20 en 64)

Oplossingsontwerpen; oplossingsconcepten (104)

Probleemoplossing; verhogen van probleemoplossende vaardigheden en beleidsbeïnvloeding als de primaire doelen voor het opbouwwerk (21)

Probleem is bepalend voor richting en karakter opbouwproces (13)

“Kernprobleem voor het opbouwwerk: het versterken van de veldpositie bevolking tegen over de positie van macro instituties (oftewel het versterken van de horizontaliteit vlg. Van den Berg). [Daartoe dient de opbouwwerker in een] structurele afhankelijkheidsrelatie van de veldpositie van de bevolking te worden geplaatst.” (9)

Naast het begrip ‘probleem’ wijst hij op het belang van positie om adequaat het opbouwwerk uit te kunnen voeren. Posities doen er toe, hij schreef daarover veel begin jaren '70. In de jaren '90 pakte hij dit punt opnieuw op:

“Posities bepalen welke diagnose gesteld kunnen worden, welke aanpakken geëigend beschouwd kunnen worden, welke informatie ter plekke komt of niet.” (97)

Voor de Maatschappelijk Ontwikkelingsfunctionaris¹ gold zijn inziens:
“Acceptatie, integratie en mandaat zijn essentieel in hun positie.
Zonder deze condities en faciliteiten zullen het goed geïsoleerde
stootblokken tussen leefwereld en systeem worden, in plaats van
innovatoren ... (97).”

In 1993, n.a.v. de Sociale Vernieuwing sprak hij enerzijds waarderend
over die impuls,

“het opbouwwerk [wordt] momenteel zeer gesteund door het
beleidsconcept van de Sociale Vernieuwing..... Uit oogpunt van
samenlevingsopbouw en opbouwwerk is het van cruciaal belang
dat nu eindelijk eens op landelijk politiek-bestuurlijk niveau rui-
mere accolades zijn getrokken, dan die per departementale
kolom.” (104)

doch hij toonde zich tegelijk ongerust over het feitelijk aangetroffen
opbouwwerk. Want het opbouwwerk manoeuvreerde zich te vaak in de
valkuil van de pragmatiek, deels door de druk van ongunstige omstandig-
heden, zo stelde hij:

“Als we de nadelig werkende randcondities op een rijtje zetten-
te weten: vervallen hogere functie-niveaus in het opbouwwerk;
het opgenomen zijn van het werk binnen de setting van het spe-
cifieke welzijn; het toenemend gehouden zijn aan extern gedefi-
nieerde deelproducties binnen een bepaalde termijn, dan zijn
we al heel dicht in de buurt van de beroepspraktijk gekomen.
Een beroepspraktijk die goeddeels natuurlijk geconditioneerd
wordt door die gestapelde randvoorwaarden.
Wat daarmee dreigt is een routinematige beroepspraktijk waar-
binnen nog maar zeer ten dele plaats is voor de opbouwwerker
als sociaal-organisatorisch en strategisch adviseur van de territo-
riale of categorale primaire samenlevingsverbanden.” (104)

Overigens in diezelfde toespraak toonde hij zich optimistisch op het
punt van zich te ontworstelen aan determinatie vanuit de omgeving:

“Natuurlijk, er zijn de nadelige randvoorwaarden die ik schilderde.
Maar was en is de meerwaarde van opbouwwerk nu juist niet
gelegен in het feit dat het de kennis en vaardigheden in zich
draagt onfortuinlijke condities te ontstijgen, om te smeden of
desnoods te omzeilen? Dames en Heren, daar zit de ‘crux’...
Wie deeltaken verricht in voorgecodeerde oplossingsroutes
wordt toenemend afhankelijk van bestaande randcondities. Wie

uitdagingen aangaat en toepasbare ontwerpen maakt, creëert randcondities. “ (104; zie ook 87 : “Ruimte is er nooit, ruimte neem je, trek je”.)

3.2. Non sectorale ondersteuning

Dus, positie doet er toe, maakt dat dingen wel of niet aangevat kunnen worden, bepaalt toegang tot vergaderzalen en de wijze waarop een probleem op agenda's verschijnt en oplossingsprocessen verlopen. Wil wist dit, gaf zich er herhaald rekenschap van en concludeerde dat als de opdracht van het opbouwwerk het versterken van de leefwereld is, de werker in dienst moet zijn van een non sectoraal instituut. (114;138) Een instituut dat dus geen onderdeel vormde van de overheid, noch opgesloten zat in een sector zoals welzijn of bij een woningbouwvereniging. Dit leerstuk zou hij nooit verlaten, ofschoon het een blijvende bron van dépit voor hem vormde. Immers, de werkelijkheid ontpopte zich na 1979 met de Rijksbijdrageregeling sociaal cultureel werk, geheel anders.

In (135) liet hij zich ontvallen dat de werkers de facto een vazalpositie hebben gekregen sinds de 100% financiering door de gemeente. Hij sprak in dit verband ook over het 'papegaaien van overheidsbeleid'. Oftewel een te zeer beleidsvolgende taakopvatting vertonen (121); Zie ook 140 waar hij stelde dat het vigerende opbouwwerk onderdeel van de grootschalige systeemwerkelijkheid was geworden, daarbij niet voldoende inventief en productief is. In (117) verweet hij werkers ook gebrek aan 'guts'.

3.3. 'Process oriented, issue indifferent'

Een belangrijke notie voor hem om het opbouwwerk te verankeren: het werk is '**Process oriented, issue indifferent**' (121). Die term lijkt een ontlening, een overname van een angelsaksische zienswijze, waar Wil door getroffen raakte. Maar de bron hebben we nooit kunnen vinden en het lijkt er op dat het een eigen samenvatting is, in het Engels vanwege de pregnantie. Hij kruigde zijn teksten vaker met Engelse termen. 'Process oriented, issue indifferent' was een hoeksteen van het credo van Wil. In (121) schreef hij:

Het is niet de centrale opdracht van opbouwwerk op [...] terreinen als 'gatenvuller' of als 'draagvlakmaker' op te treden. Want dat zijn immers werkzaamheden die in functie van, ten dienste van specifieke sectorale belangen staan. Dat betekent overigens niet dat dergelijke werkzaamheden 'niet zouden mogen' en dat een goede kennis van het betreffend terrein of 'issue' onbelangrijk zou zijn. Het betekent wèl dat daar niet de

‘intrinsieke invalshoek’ van het opbouwwerk ligt. Die is gelegen in de ‘procesoriëntatie’: in beginsel kan elk issue, elk onderwerp van betekenis zijn voor de groei in eigenwaarde, onderlinge samenspraak en organiseervermogen van mensen, burgers, bewoners en de zelfredzame versterking van hun positie in de maatschappelijk arena. Het is die ‘horizontale aandrift’, het is die proces-oriëntatie, die het ‘meetpunt’ vormt van welke ‘verticale beleidsissue-betrokkenheid’ dan ook.

Hij gaf er mee aan dat in principe bij elk onderwerp dat burgers raakt, het opbouwwerk actief kan zijn. Essentieel voor hem was het combineren van taak-, zaak- en betrekkinggerichte processen. Onder het motto: Niet alleen kale oplossingen najagen, maar doorrekenen wat een en ander betekent voor het betrekkingstelsel, het sociaal verband van de betrokken burgers. (20)

In de praktijk zag Wil dat het er vaak anders aan toe ging. In 2002 constateerde hij dat het opbouwwerk in een invloedsfeer terecht was gekomen die vakmatig opereren in de weg stond. De Voortgezette Opleidingen waren verdwenen, de CAO was magerder uit de herziening gekomen en tal van beheersmaatregelen betekenden een verslechtering. De praktijk leunde te veel op product en productpresentatie. Sluipend maar zeker werd de voor het ambacht essentiële aandacht voor sociale processen en procesvoering naar de achtergrond gedrongen. (130) Bijvoorbeeld bij een thema als veiligheid. Het patroon was in zijn ogen telkens verkeerd: Budgetten werden steeds weer weggezet bij de orthodoxe veiligheidsdepartementen. Hij stelde:

De mogelijkheid van een ‘flexibele response’ en de mogelijkheid om op die manier te scoren worden geminimaliseerd. Terwijl onderzoeken juist laten zien dat een stevig sociaal weefsel hét verschil uitmaakt waar het gaat om sociale (on)veiligheid in wijken Daarom is ‘weven aan samen leven’, als kleinschalige vorm van samenlevingsopbouw, een prioritaire opdracht, ook bij veiligheidsbeleid. (134)

Twintig jaar ervoor schreef hij al:

“Meer aangewezen lijkt het primaire samenlevingsverbanden – zoals buurt en wijk- faciliteiten te bieden in plaats van reglementen”. (37)

3.4. De buurt

De buurt als sociaal weefsel dat mensen helpt bij het rondkomen en vooruitkomen in het leven, was voor Wil een belangrijk gegeven.

Vandaar dat hij uiterst alert was op wat instituties doen met de buurt: wat leverde het de buurtgenoten op, vanuit hun perspectief. Zo ontwikkelde hij het begrip 'buurtwaarde'.

De *buurtwaarde* van een voorziening hangt niet alleen af van de primaire functie, maar ook van de secundaire, zoals de meervoudige gebruikswaarde en de samenhang met andere voorzieningen. Doorslaggevend voor de buurtwaarde van een voorziening is de wijze waarop zij tot stand is gekomen: gedropt of via buurtactie, en hoe het beheer is geregeld.(33) zie ook (34).

Zo schreef hij:

“...opbouwwerk vertrekt vanuit het betrekkingensysteem van mensen in buurt en wijk dan wel andersoortige “verbondenheden”. Aangrijpingspunt voor opbouwwerk vormt veelal een of ander konkreet ervaren probleem dat op grotere schaal leeft. Behalve de konkrete probleemoplossing kent het opbouwwerk als evenwaardig neven-doel de vergroting van de zelfwerkzaamheid en competentie. Opbouwwerk is daarmee per definitie buiten-institutioneel.” (18, pag. 229).

59

In het navolgende citaat komen veel van zijn begrippen te zamen in een typische Van de Leur denktrant, een eigen variant van 'inclusief denken' als fundament voor het methodisch handelen:

“...sommige wijken hebben een ingrijpende multiculturaliserings-opdracht gekregen, andere niet: tal van sectorale beleidssystemen die vroeger hun klanten 'uit de wijk zogen', poppen die daar nu in terug: daar is op zich niks mis mee, maar het zijn (of het nu gaat om de 'thuis-blijven-wonen'-regie met betrekking tot ouderen, of over de 'terugkeer van de expsychiatrische patiënt'. dan wel over experimenten in de zwakzinnigenzorg) elke keer transacties die de 'spankracht', de draaglast van een buurt, wijk beproeven. En dat met name ook omdat deze transacties eenzijdig van aard zijn: de betreffende beleidssector 'introduceert' het in te bedden fenomeen, neemt z'n eigen 'werkgelegenheid' mee, installeert op 'eigen voorwaarden' en raakt aansluitend behoorlijk in verwarring wanneer 'de' wijk niet onvoorwaardelijk positief reageert op de 'kennismakings-brief' en het 'open-huis-met-kopje-koffie'. De HRWB lanceerde enkele jaren geleden het zogenaamde 'toren-model' van overlast en problemen waarmee bepaalde wijken aanmerkelijk meer dan andere, belast worden. En zo is dat ook.
Wanneer beoogd wordt een beklijvende, want samenhangende

en sociale cohesie-bevorderende aanpak tot stand te brengen, zal minimaal een werkelijk interactieve benadering geïnstalleerd moeten worden². En dat veronderstelt dat opnieuw en anders, maar in ieder geval serieus de relevantie onderkend wordt van de non-sectorale ondersteuning van het leefwereld-niveau, van de primaire verbanden en strevende groepen. Wanneer immers een ‘weefwerk’ (en de leefbaarheid is een immer onaf weefwerk) tot stand wil komen dient niet alleen de ‘schering’, maar ook de ‘inslag’ gegarandeerd te zijn. Een tot in het oneindige telescopisch uitgereikte ‘top-down-approach’ per sector (en al helemaal niet van-allesectoren/branches-tesamen) genereert die interactie niet, vitaliseert niet en leidt evenmin tot de ‘countervailing’ die richting instanties en instituties zo broodnodig is.

Qua aanpak door de opbouwwerker betekent dit:

Het ruimte maken en houden voor initiatieven van-onder-op, het continu bevorderen dat bij allerlei ‘transacties’ er ook ‘iets’ in-zit voor de onderkant, het gedurig maken van ‘vertaalslagen’ tussen groepen onderling (horizontaal) en tussen primaire verbanden en instellingen/instanties (vertikaal), het vanuit het leefwereld-perspectief inwerken op ‘bestuurlijke agenda-vorming’, het benutten van ‘buiten-institutionele potenties, krachtbronnen’, het verbinden van oude problemen tot nieuwe positieve uitdagingen, het omzetten van negatieve ervaringen en apathie in kansposities, het bij elkaar brengen van partijen en het opnieuw en anders coderen van vastgelopen maatschappelijke relaties: dit hele conglomeraat van activiteiten verwijst naar een algemeen sociaal-preventieve oriëntatie op samenlevings-niveau, die in de afgelopen periode nadrukkelijk verwaarloosd is. Het zijn de werkzaamheden die voor de ‘spacemaker’, zoals met name de opbouwwerker is - als vanuit de leefwereld opererende generalist - ‘gefundenes Fressen’ zijn.” (114)

3.5. Weven aan samenleven

Dynamisering en het ‘mede- of tegensturing geven aan maatschappelijke beslissingen die voor de buurt of wijk van belang zijn’ (33) kwamen terug als ‘vitalisering en countervailing power realiseren door te **weven**’. Zo kan apathie omgezet worden in ‘kansposities gebruiken’. (114)

Voor het professioneel opbouwwerk was in zijn ogen de essentiële opdracht:

“...diensten te verlenen, adviezen uit te brengen en processen te coachen die samengevat ‘weven aan samen leven’ genoemd kun-

nen worden. Vertikaal³ in de relatie-vorming en het samenspel tussen diensten, bedrijven, instellingen en burgers, bewoners. Horizontaal in de relatie-vorming, zelforganisatie en sociale verantwoordelijkheid tussen burgers, bewoners onderling..... De verantwoordingsvraag dient te zijn: wat is Uw bijdrage geweest aan het zelf-organiserend vermogen, aan de zelfredzaamheid en de sociale verantwoordelijkheids-groei bij de burgers, de bewoners van deze wijk, deze buurt. (119)”

Dit ‘weven aan het samenleven’ werd in de jaren na 2000 een steeds belangrijker onderwerp voor hem . In de decennia daarvoor besprak Wil dit gezichtspunt ook vaak, maar dan met het begrippenpaar verticaal en horizontaal werken. In 1971 voor het eerst, en vele malen daarna haalde hij het uit de kast. Eerst met meer aandacht voor het verticale werk, later meer een focus op de zelforganisatie van strevende groepen. (Achteraf gezien is dat niet vreemd, in de hoogtijdagen van de stadsvernieuwing was het doelgericht bewerken van instituties van groot belang. Verticale aandacht is dan op zijn plaats: stadsvernieuwing betekent bevechten van middelen en besluiten.)

In 1970 gaf hij aan: ‘Participatie en democratisering binnen een horizontaal niveau zijn onvoldoende ‘. (6) In 1997 bepleitte hij meer aandacht van het opbouwwerk voor ‘de leefwereld’ :

“Thans kan worden vastgesteld dat er een overmaat dreigt en ook feitelijk bestaat van alliantie- en coalitie-gedrag op het middenveld, het nijver netwerken met tal van instanties en het nijver speuren naar zogeheten win/win-situaties, terwijl het opbouwwerk tegelijkertijd ondermaats investeert in haar ‘kerntaak’ op leefwereld-niveau. Oftewel in het ‘weven aan samenleven’ ten dienste van bewoners-initiatief en -perspectief. “(117)

In 2000:

Schraging en facilitering van ‘horizontale’ eigen initiatieven, organisaties en coöperaties van mensen, burgers is prioritair. Het ontwerpen en bewerkstelligen van een nieuwe en houdbare coalitie tussen de horizontale en verticale dimensie in de samenleving behoeft een investering in de horizontale paragraaf en niet in de verticale. (123; zie ook 125 voor een nadere uitwerking)

In 2002 signaleerde hij onbedoelde negatieve effecten van interinstitutionele besluitvorming:

Sociale cohesie als regeringsadagium is een lege kreet gebleven. Er zijn geen middelen en instrumenten ingezet om ‘weven aan samenleven’ te faciliteren. Integendeel, strevende oogmerken als

‘vrijwilligerswerk’ en ‘sociale activering’ zijn geconverteerd tot bureaucratisch instrumentarium. De Moeder- en Vadercentra worden uitsluitend gedoogd als instrumentele broedfabriek voor ‘hogere’ doelen als werving, doorstroom en uitstroom richting reguliere arbeidsmarkt. Er wordt louter vertikaal één-richtingsverkeer mogelijk gemaakt. Het lijkt op het vermaledijde sovjetsysteem. Niet als politieke keuze maar als een noodlottige uitkomst van een intersectorale praktijk van instellingen en instanties. (128)

3.6. Ondersteuning bieden én werken aan de sociale infrastructuur

62

Opbouwwerkers kregen door Wil twee taken toebedeeld:

- a) strevende groepen helpen bij hun initiatieven, qua zelfwerkzaamheid of belangenbehartiging
- b) het verbeteren van het voorzieningen en dienstenpatroon in hun gebied. Dus het creatief werken aan de sociale infrastructuur, overbruggen van kloven tussen vragen/behoefte van burgers en aan de andere kant het vigerende aanbod qua instellingen en dienstverlening. (zie 97; 119 en 138)

Die laatste rol ad b) was voor een deel uitvinderswerk, hij noemde het ‘sociale architectuur’. Wil bleef zijn hele loopbaan op dit vlak het goede voorbeeld bieden. Enkele exemplaren: het project Werk en Welzijn(74; 81); Het Friesland Park, voorstel voor een innovatief recreatieconcept nabij Leeuwarden (86); Part-time postbodeschap vanuit een collectief (102); Het ontwerpen van bestaande wijken (108, zie kader); Het kwaliteitspanel (122).

4 Samenvatting

In zijn meest eenvoudige vorm gaat het denken over opbouwwerk bij Wil van de Leur over drie entiteiten, hun posities, verhoudingen en interacties. Wat Wil er over zei, komt neer op het volgende:

A doet het niet goed; B is afhankelijk van A; C is er om B te assisteren om het verlies op te vangen. Het verlies dat uit de verhouding A-B voortvloeit voor B. A zijn de instituties; B de primaire samenlevingsverbanden (zwakke economische groepen); C is de opbouwwerker.

1 Typerende kenmerken van instituties: ze zijn grootschalig opgebouwd, opereren verkokerd, bureaucratisch ; zijn geneigd tot uitsnijden van deelproblemen langs eigen instituutbehoefte. Om dit te beschrijven (en te verketteren), daar gebruikt Wil veel contrast-concepten voor.

De doorsnee burger wordt afhankelijk gehouden; is evenwel zeker bereid tot zelfwerkzaamheid. Hij/zij functioneert in betrekking-zwangere leefwereld, waarbij sprake kan zijn van een ingewikkeld samenhangende problematiek.

Voor de opbouwwerker gelden als taken: Ondersteuning van strevende groepen bij het ontrafelen van zo'n probleemverstrengeling. Alsmede sociale architectuur bedrijven om een passender infrastructuur te ontwerpen.

2 Die verhoudingen en interacties, worden beïnvloed door economische conjunctuur en grootschalige veranderingsprocessen (modernisering) binnen de samenleving. Wil heeft daar ideeën over hoe dat gaat en beschrijft een en ander in een vrij overzichtelijke, somber getoonzette, persoonlijke sociologie van maatschappelijke veranderingen na WO II in Nederland.

3 Wel, het werk van de opbouwwerker, vereist volgens hem:

Een geschikte positie, dat is een non-sectorale uitvalsbasis, met faciliteiten en manoeuvreerruimte.

Op verschillende schalen kunnen werken: schaaldoorbreking als noodzakelijk werkconcept.

Zowel het vermogen om groepen te ondersteunen, als de creativiteit om nieuwe voorzieningen en diensten van de grond te (doen) trekken.

Kennis en toegang tot het buurtleven, draagvlak daarenboven, maar ook

beschikbaar zijn voor andere, niet-territoriaal gebonden strevende groepen, zoals uitkeringsgerechtigden.

4 Opbouwwerk doe je in ogen van Wil aan de hand van een praktische interventieer, met als belangrijke elementen:

De autonomie en wil tot zelfwerkzaamheid van de betrokken burgers als uitgangspunt.

Nut, noodzaak én mogelijkheid van het 'maken' van de samenleving .

De werker kan in principe op alle beleidsterrein werkzaam zijn. Beschikkingsmacht over hun eigen leven moet toenemen bij de betrokken burgers. Daar gaat het om bij het op hoger plan brengen van de inzet van burgers en het succesvol door hen samenwerken met andere probleembetrokkenen.

Het werk impliceert veelal een combinatie van horizontaal en verticaal werken (dat is zelforganisatie én pleitbezorging 'hogerop').

1 Lees voor 'de maatschappelijk ontwikkelingsfunctionaris ' in dit verband: de opbouwwerker die sociale architectuur bedrijft.(Zie par. 3.6.)

2 Het 'Torenmodel' werd ontworpen door medeauteur van dit boek Joyce Hes. Zij benadrukt dat rekening gehouden moet worden met de draagkracht van een wijk / buurt. Dat is een lijn die het model van toen (1989) met het actuele beleid in de 'krachtwijken' van Vogelaar/Van der Laan verbindt.

3 Horizontaal werken impliceert het versterken van eigen organisatie en samenleefvormen van burgers die samenwerken met het oog op een beter leven. Verticaal werken betekent zoveel als: het behartigen van de belangen van die burgers bij externe instanties die een of andere vorm van macht hebben over hen.

TROUW AAN DE TRADITIE VAN WIL KAN AAN DE HAND VAN DE VOLGENDE LIJST AANGEGEVEN WORDEN:

Het begrip 'strevende groepen' ter aanduiding van actieve burgers waar de opbouwwerker organiseer-steun aanbiedt: Voogd; van Oosten; Hoey (1977)
nondirectiviteit en enabling als te incorporeren aspecten bij de houding van de werker: Van Tienen & Zwanikken (1969); Dinie Goezinne – Zijlman (1975)
Aandacht geven aan de kansarme bevolking: dat is een zeer oude lijn in het welzijnswerk
Horizontaliteit: Henk van den Berg (1969)
Non sectorale inbedding: in het voetspoor van Mr. Cramer, Opbouw Drenthe (1931)

Zelfwerkzaamheid bevorderen: Jo Boer (1968)

Zijn idee van sociale architectuur bouwt voort op sociale planning als instrument om welvaart en welzijn in harmonie te ontwikkelen, daar werd al in de N.O. polders in het interbellum mee begonnen.

Verder kan een lijn naar Hendriks gelegd worden rond opvattingen als activering door participatie als een hoofdzaak in het werk, met behoeften van de betrokken mensen als uitgangspunt, de veel te ver doorgeschoten institutionalisering in de maatschappij als te bestrijden zaak, de noodzaak tot 'balans' bij beleid en de samenhang in het leven van mensen als koers beschouwen.

Kader Ontwerpen van bestaande wijken

Wil bepleitte het opnieuw uitvinden van goed functionerende wijken

"Met name in de grotere stads wijken van eind zestiger, begin zeventiger jaren dient met elan een revitaliserings-operatie op gang gebracht te worden, die een aantal samenhangende doeleinden dient. Het doorbreken van de door het bestemmingsplan gefixeerde levensgeschiedenis van de woonwijk, het uit de 'deadlock'-positie halen van de langdurig werkloze arbeidspopulatie en het bestemmen, ook visueel herkenbaar, van (gedeelten van) woongebouwen voor werkgelegenheid vormen de hoofdlijnen van het ontwerpen van bestaande wijken. De mate waarin, de wijze waarop en de samenwerkings-partners die gevonden moeten worden: daarover valt niet 'modelmatig' te praten: de plaatselijke specificaties zijn in dit verband doorslaggevend." (111)

"Zo staat vast dat wanneer sloop en nieuwbouw impliceren dat we slechts praten over herinvulling van de woonfunctie, we nadrukkelijk tekortschieten: de ontwikkeling van toekomstwaarde vraagt sociale en fysieke hechtingsmogelijkheden en daarmee vooral ook de ontwikkeling van andere functies dan alleen "wonen" in deze wijken. Het vraagt met name ook kansen voor bewoners reëel "verwikkeld" te raken in deze ontwikkelingsstaak zodat sociale cohesie tot stand kan komen. Dat betekent dat fysieke ingrepen, dat reparatie en transplantatie-operaties te kort schieten. Wat nodig is, is een conceptie over het ontwerpen van bestaande wijken met zorgvuldige aandacht voor de samenhang en wisselwerking van fysieke en sociale structurerings componenten, waarbinnen een "co-makenschap" van de bewoners één van de harde uitgangspunten vormt."(112)

Toen, midden jaren '90, sloeg dit idee niet aan. Inmiddels is het een bezigheid die anno 2008 o.m. in de Vogelaarwijken volop gepraktiseerd wordt.

*Dit 'ontwerpen van bestaande wijken' is een concept dat paste in een breder voorstel dat Wil ongeveer te zelfde tijd lanceerde. In (98 en 104) sprak hij over **ruilverkaveling**, later door hem **herverkaveling** van de sociale ruimte genoemd:*

"Het opbouwwerk heeft een belangrijke taak bij de ondersteuning van zwak georganiseerde en slecht geëquipeerde burgers, onder meer waar die richting de politiek herverkavelingsvoorstellen naar voren brengen. Immers, de politiek heeft de macht maar vooral ook de plicht om in dit uitverkavelde en daar-

door vastgeschroefde landje herverkaveling van de sociale, van de maatschappelijke ruimte mogelijk te maken. Dat maakt meteen ook de politiek weer interessant.”... Vanuit opbouwwerk-perspectief zou men sociale vernieuwing kunnen omschrijven als een ruilverkavelings-operatie in de sociale ruimte; waarbij het gaat om oogmerken als: afstandsreductie en toegankelijkheid; nieuwe weg-aanleg; samenvoeging en splitsing; ander beheer; vernieuwde produkten. Een ruilverkavelingsoperatie die vanuit het perspectief van de betrokken wijken en groepen op moet leveren:

- positieverbetering: materieel dan wel ideëel, feitelijk dan wel qua kans-positie;
- verbetering van verhoudingen:

horizontaal tussen mensen of groepen onderling,

verticaal tussen mensen of groepen en instanties, bedrijven en instellingen;

- verbetering van de zeggenschap: vergroting van inspraak, medezeggenschap en feitelijke zeggenschap. Deze drie zijn onderling verweven.” (98)

“De richting van die herverkavelingsoperatie is helder,... Terug naar de mensen. Instituties en instanties zijn - onder bedreiging - zeer geneigd tot "reshuffling", "netwerk-operaties" en "joint ventures"; maar weinig of niet tot het teruggeven van verantwoordelijkheden en competenties aan primaire samenlevingsverbanden.” (104)

Die herverkavelingsoproep ondervond overigens weinig tot geen maatschappelijke weerklank.

Kader Cliëntsituatie en cliëntstelsel

Vanuit inzicht opgedaan in de praktijk bekritiseert hij een sleutelbegrip in de andragologie.

Daarbij gaat het hem niet zozeer om het begrip ‘cliëntstelsel’ als zodanig, maar om het door sommigen verkeerd hanteren ervan. Hij doet dit twee keer, met een tussenpoos van 28 jaar. (13 en 131)

Zijn redenering luidt kort samengevat als volgt: De opbouwwerker werkt met grote, losse verzamelingen mensen. Dat zijn ‘gebieds- of categorie-ruime’ werkelijkheden met een complexe omvang. Die verzamelingen aanduiden met Cliëntstelsel kan dan een misleidende term zijn. In het opbouwproces, in het begin, is eerder sprake van een cliëntsituatie waarin zich problemen van samenleven en samenwerken voordoen.

De opdracht van de opbouwwerker is om de cliëntsituatie (a) om te zetten in een cliëntstelsel (b) d.i. een kenbare en bewerkbare eenheid waarmee een relatie is gelegd. Hij ondersteunt deze methodische aanwijzing met een tweetal schema’s die deze stap van a naar b illustreren:

De werker kan zich presenteren als het kristallisatiepunt van het ongenoegen of de uitdaging, maar van belang is dat deze zich aansluitend welbewust naar de marge werkt, gelijktijdig zorgzaam werkend aan de positieontwikkeling van mensen, burgers, zodanig dat deze tot een vorm van zelforganisatie en zelfsturing komen.